

Afrika Kıtası'nda Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Etkileri

The Growing Influence of Turkish Civil Society Organizations on the African Continent

Serhat Orakçı

Haliç Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, serhatorakci@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 12.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 19.11.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 05.12.2024

Öz: Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerinin gelişim seyrini sadece diplomasi, ticaret ve güvenlik gibi konular üzerinden izlemek son derece önemli bir ilişkiler ağını ihmal etmek anlamına gelmektedir. Oysa Türkiye'nin Afrika'ya açılımının önemli bir ayağını sivil toplum ve onların Afrika ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesinde kalkınma ve insani yardım gibi alanlarda üstlendikleri sivil faaliyetler oluşturmaktadır. Türk sivil toplum sektörünün Afrika coğrafyasında son yıllarda artan etkileşimi tamamen sorunsuz olmasa da son derece dikkat çekicidir. Bu yüzden Türkiye-Afrika ilişkilerinin sivil toplum ayağı önem arz etmekte ve zaman zaman analiz edilmeyi gerektirmektedir. Türkiye'nin devlet olarak Afrika'ya yönelen siyaseti Türk STK'ların kıtadaki yol haritasını etkilerken STK'ların gerçekleştirdikleri proje ve uygulamalar ise devletin dış politika yönelimlerine etki edebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, STK, Türkiye-Afrika İlişkileri

Abstract: Considering Türkiye's increasing connections with African countries in a recent period only from the perspective of diplomacy, trade and security means neglecting an important network of relations related to civil society sector. Definitely, an important pillar of Turkey's new Africa policy is the civil society activities they undertake in areas such as development and humanitarian aid in the development of Turkey's relations with African countries. The increasing interaction of the Turkish civil society sector in the African countries noteworthy and it requires to be analyzed since Turkey's state policy towards Africa affects the road map of Turkish NGOs in the continent, while the projects and practices of Turkish NGOs active in the African continent can be affected by the foreign policy orientation Türkiye.

Keywords: Civil Society Organizations, INGOs, Türkiye-Africa Relations

Extended Abstract

The increasing interaction of the Turkish civil society sector in the African continent in recent years is extremely noteworthy; for that, explaining Türkiye's current relations with African countries solely through diplomacy, trade, and security means neglecting a highly significant network of relations. Civil society organizations, as also known non-governmental organizations (NGOs), can operate at local, national, or international levels, as well as participate in cross-border operations and be involved in various international projects. In terms of quick mobility and diversity in their activities, NGOs have become significant actors in global development over the recent years. They play important roles and become effective in the foreign policy-making processes of states as well.

In 1998, Türkiye aimed to advance its political, diplomatic, commercial, cultural, and humanitarian relations with the countries of the African continent by embarking Africa Action Plan. African countries entered the agenda of Turkish foreign policy in concrete way. Especially after 2003, Ankara began to increase its high-level diplomatic contacts and trade relations with the countries of the continent. In parallel to diplomatic contacts and trade, Turkish non-governmental organizations (NGOs) working in the development and humanitarian aid sector undoubtedly began to play significant roles in preventing poverty and protecting disadvantaged groups in African countries.

It is observed that the activities of Turkish NGOs in African countries have contributed to Türkiye's growing diplomatic and commercial relations with African countries over the past twenty years. The distribution of Turkish NGOs on the African continent has started to show an extremely large diversity in a short time. In addition to the well-known big aid organizations, many small-scale charities are currently showing a tendency to integrate into the aid sector on the African continent. The declaration of "Africa Year" in 2005, and Türkiye's acceptance as a strategic partner by the African Union in 2008 have had a significant impact in the contacts of Turkish NGOs with African countries and their more active orientation towards the continent.

It is observed that Turkish NGOs, which generally carry out projects in education, health, emergencies, and development projects (such as water wells, microfinance provision, support for agricultural production, etc.) in African countries, are still in the process of institutionalization and largely operate through cooperation with local partner institutions. Active Turkish NGOs in African countries have significant visibility in the healthcare sector. Thanks to projects such as surgical programs, health screenings, and hospital or clinic management, the Turkish NGO sector is seen to have gained a positive image in the eyes of Africans. The visibility of Turkish NGOs is more prominent in countries like Somalia, Sudan, and Niger, where there are humanitarian crises due to political instability.

The ability of Turkish NGOs to establish new bridges between African countries and Türkiye and to continue their humanitarian aid efforts ultimately depends on the success of Türkiye's Africa policy, which has been pursued since 2005 and has now gained prominence in foreign policy. Turkish NGOs are generally contributing positively to Türkiye-Africa relations by increasing Türkiye's visibility in African countries. Therefore, the civil society aspect of Turkey-Africa relations is significant and occasionally requires analysis because Turkey's state policy towards Africa influences the roadmap of Turkish NGOs on the continent, while the projects and implementations carried out by these NGOs can affect the state's foreign policy orientations.

1. Giriş

1998 yılında Türk dış politikasının gündemine giren Afrika kıtası ile siyasi, diplomatik, ticari, kültürel ve insani alanlarda ilişkilerini ilerletmek isteyen Türkiye, oluşturduğu *Afrika Eylem Planı* doğrultusunda ihmal ettiği kıta ülkeleri ile ilişkilerini yeniden yapılandırma arayışına girmiştir. Özellikle 2003 yılı sonrasında Ankara yeni bir siyaset oluşturarak kıta ülkeleriyle üst düzey temaslarını arttırmaya başlamıştır. Başta Çin olmak üzere küresel aktörlerin ilgisinin kıtaya yönelmeye başladığı bu dönemde açılan yeni elçiliklerle Türkiye'nin Afrika'daki diplomatik misyon sayısı 44'e çıkartılmıştır. Etiyopya, Sudan, Senegal, Somali, Tunus gibi 22 ülkede Türkiye İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'na (TİKA) bağlı çalışma ofisleri açılmıştır. Ayrıca Türkiye Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü kıtada Türkiye'nin görünen yeni yüzleri olmaya başlamıştır.

Devlet kurumlarının genişleyen ilişkiler ağının paralelinde Türk Hava Yolları'nın (THY) Afrika başkentlerine düzenlediği sefer sayılarında ve taşıdığı yolcu sayısında da müthiş bir artış gözlemlenmiştir. Ticari ilişkilerin gelişmeye başlamasıyla Türkiye'nin Afrika ile gerçekleştirdiği ticaret hacmi 30 milyar doları aşarken Türk menşeli şirketler de Afrika ülkelerinde inşaat, tekstil, gıda gibi farklı iş kollarında yatırımlar gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Yukarıda saydığımız gelişmeler yaşanırken şüphesiz kalkınma ve insani yardım sektöründe çalışan Türk sivil toplum kuruluşları (STK) da Afrika ülkelerinde yoksulluğun önlenmesi ve dezavantajlı grupların korunup kollanması hususlarında önemli roller üstlenmeye başlamışlardır. Afrika halklarının yüzleştiği kronik sorunlarla mücadelesine destek sağlayan Türkiyeli sivil oluşumlar bir yandan Türk halkının vicdanını temsil ederken diğer bir yandan insani yardım üzerinden Afrika halkları ile Türkiye arasında yeni köprüler kurdular. Bu görüş makalesi Türk sivil toplumunun Afrika ülkelerindeki genişleme sürecini ve etkinliklerini Türkiye-Afrika ilişkilerine katkıları bağlamında

analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde makalede sivil toplum kavramı üzerinden hareket edilerek Türkiye’de STK’ların gelişim süreci ve Afrika ile temas noktaları değerlendirilecektir.

2. Sivil Toplum Kavramı ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Siyaset bilimci ve sosyologların giderek daha fazla ilgi duyduğu ve günümüzde devlet ile piyasanın paralelinde yükselen “*üçüncü sektör*” şeklinde ya da zaman zaman yasama, yürütme, yargı ve medyadan sonra “*beşinci güç*” olarak da adlandırılan sivil toplum (*civil society-société civile*) olgusu devlet-karşıtı bir konumlandırmaya sahip olsa da bu kavram ilk olarak bu durumun tam tersine devlet ile özdeş kullanılmıştır. Antik Yunan’da Aristoteles’in *civilis* şeklinde değindiği kavram sivil olmak, yurttaş olmak yani devletin bir üyesi olmak anlamına gelmekteydi (Demirel, 2009, s. 14). Ancak modern liberal düşünce bağlamında ilk kez John Locke tarafından kullanılıp kullanılmadığı tartışılan bu kavramın Hegel-Marks çizgisinde devlete karşı konumlandırılışı ve burjuva çıkarları ile ilişkilendirilmesi ise Batı toplumlarındaki modern dönüşüme paralel olarak 17.-18.yy’lardan itibaren gerçekleşmiştir (Erdem, 1997, s. 208).

Günümüzde Batı siyaset çizgisinde olumsuz çağrışımlarla anılan devlet otoritesinin baskı ve tekeli karşısında özgürleştirici bir role sahip olan sivil toplum, devlet (siyasal toplum) karşısında bireysel özgürlüklerin korunması ve sistemin demokratik işleyişi için alternatif ve devlet-karşıtı bir algılamaya sahiptir. Bu nedenle özellikle modernleşme sonrası Batı ülkelerinde sivil toplum oluşumlarına yönelik büyük bir ilgi artışı ve bu artışın paralelinde ise faaliyet ve operasyonlarına göre geniş yelpazede bir çeşitlenme söz konusu olmuştur. Benzer bir ilgi Soğuk Savaş’ın son evresinde başlayan demokratikleşme dalgasıyla birlikte Türkiye’de de hissedilmeye başlamıştır.

Batı’da sivil toplum oluşumları içinden özellikle I. Dünya Savaşı esnasında ve hemen sonrasında ulusal düzeyde faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluşların (NGO) yanında insani yardım ve kalkınma yardımı sağlama amacı gözetilen ulus-üstü etkiye sahip uluslararası hükümet dışı kuruluşlar yani uluslararası çapta faal sivil toplum kuruluşları (USTK) konsepti ortaya çıkmıştır. Büyük çoğunluğu Batı menşeli olmak üzere bugün küresel çapta faal Oxfam International, Sınır Tanımayan Doktorlar (MSF), Save the Children, World Vision ve Amnesty International gibi USTK statüsüne giren kuruluşların sayısı oldukça fazladır. Bu yapılar genellikle hükümetleri belirli bir amaca yöneltmek için çalışan lobi kuruluşları (advocacy) ve hizmet sağlayıcı (operational) STK’lar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ne var ki çoğu kurum bu iki tür yaklaşımı birleştirme eğiliminde olduğundan böylesine keskin bir ayırım yapmak geçerliliğini yitirmektedir.

Hükümet dışı kuruluşlar ya da örgütler olarak da tanımlanan sivil toplum oluşumları mahalli, ulusal ya da uluslararası arenada faaliyet gösterebilecek değişik ölçeklere sahiptirler. Tek çalışan kurumlar olduğu gibi şemsiye bir koalisyon içinde yer alan kurumlar bulunmaktadır. STK oluşumları kuruldukları ülkelerinin sınırları içinde mahalli ve ulusal düzeyde koordine olabildikleri gibi sınır ötesi operasyonlara dahil olarak uluslararası arenada da çeşitli koordinasyonların içinde yer alabilmektedirler. INGO-Uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar olarak tanımlanan USTK’lar Birleşmiş Milletler (BM), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ya da Afrika Birliği (AfB) gibi ulus-üstü örgütlerin yanında bölgesel örgütler ve hatta AFRICOM gibi askeri kurumlarla da zaman zaman koordinasyon içine girebilmektedirler. Ulus-üstü veya bölgesel örgütler insani yardım ve kalkınmayı önceleyen çalışmalarında daha fazla uyum, işbirliği, verimlilik ve bilgi paylaşımı elde etmek için zaman zaman USTK veya ulusal ve mahalli STK oluşumlarıyla koordinasyon gerçekleştirmektedirler.

Bu bağlamda özellikle BM’nin UNDP, WHO, OCHA, UNICEF, WFP gibi alt kurumlarının sahada yerel, ulusal ya da uluslararası STK oluşumlarıyla koordinasyon yaptığı ve işbirliğine gittiği bilinmektedir. Hatta örgüt tüzüğüünün 71.maddesi gereğince BM Ekonomik ve Sosyal İşler Konseyi (ECOSOC) bünyesinde STK oluşumlarına gözlemci ve danışman statüsü verilmektedir. Örgütün ilk kurulduğu yıllarda 41 STK’nın sahip olduğu bu statü 90’lı yıllarda 700 kadar STK’ye verilmiştir (UN). Günümüzde

de ise dünya genelinde 6.500'e yakın STK ECOSOC kapsamında gözlemci ve danışman statüye sahipken Türkiye'de 42 dernek ve vakıf bu statüye sahiptir (UN NGO Branch).

Somali, Afganistan, Güney Sudan, Suriye, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Yemen ve Libya gibi geniş çaplı çok-boyutlu krizlerin yaşandığı bölgelerinde BM kurumları ve bölgesel örgütler STK oluşumlarıyla koordinasyon ve işbirliği yapmak durumundadırlar. Bu ülkelerdeki kalabalık mülteci ve yerinden edilmiş IDP statüsündeki insanların ihtiyaçlarının yanında devlet kurumlarının fonksiyonlarını yitirmiş olması nedeniyle başta gıda ve su temini olmak üzere eğitim, sağlık, barınma, hijyen ve sanitasyon çalışmalarında geniş çaplı operasyonların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle görev dağılımı ve işbölümü yapılarak bu büyük insani operasyonlar devlet-dışı sivil oluşumlarla birlikte yürütülmektedir.

Ne var ki BM'ye bağlı insani ve kalkınma yardım sistemi hala büyük oranda Batılı STK'lara bağlı olarak işlemeye devam etmektedir. Örneğin İslam coğrafyasındaki STK oluşumları gerek kurumsallaşma eksikliği ve BM gereksinimlerinin karşılanamaması gerekse de sistemin işleyişini iyi bilmediklerinden ya da ideolojik sebeplerden ötürü BM sistemine entegre ol(a)mamaktadırlar. İslam coğrafyasında BM kurumları ile koordineli çalışabilen STK sayısı bu nedenle bir elin parmaklarını geçmemektedir. Son yıllarda bu konuda daha istekli olduğu görülmekle birlikte İslam coğrafyasındaki sivil oluşumların daha çok İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi kurumlarla koordinasyon ve işbirliğine dahil olmaktadır.

2.1. Türkiye'de sivil toplum olgusunun dönüşümü

Selçuklu ve sonrasında Osmanlı mirası olarak yaygın bir vakıf kültürüne sahip olan Türkiye'de ise *sivil (civil)* kavramı Ziya Gökalp ile *medeni* şeklinde karşılık bulurken kavramın bir toplum çeşidi olarak sosyo-politik bir anlam kazanması sonraları cereyan etmiştir (Demirel, 2009, s. 14). Söz konusu bu bağlamda sivil toplum kavramı ilk olarak 70'li yıllarda devlet-karşıtı sol çevreler tarafından tedavüle sokulmuş ve özellikle 80 sonrası Soğuk Savaş'ın bitiminde farklı çevrelerin benimsemesiyle popülerlik kazanmıştır (Demirel, 2009, s. 9). Çaha'ya (2003, ss. 9-10) göre ise popülerlik kazanan olguları tekeline alarak dönüştürme eğilimindeki devletçi refleksi 28 Şubat sürecinde sivil topluma yönelik böyle bir bakış sergileyerek "devletçi sivil toplum" olgusunu tesis etmiştir. Bu durumda ortaya çıkan şey sivil toplumun özgün anlamından kopuk olarak devlette kaydı tutulan sivil kurumsallaşmalar topluluğu yani STK'laşma olmuştur. Bugün Türkiye'de sivil toplum dendiğinde daha çok sivil vatandaşların bilinçli örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan, gönüllülük esasına dayalı, kâr amacı gütmeyen ve devletin ilgili birimlerinde kaydı tutulan yasal dernek ve vakıf türü oluşumlar bütünü anlaşılmaktadır.

STK sektörü Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Avrupa Birliği'ne üyelik süreciyle birlikte Türkiye'de gelişim göstermeye başlamıştır denilebilir. 84 milyon nüfus içinde STK üye sayısı 12 milyona tekabül etmektedir ki bu da her 10 kişiden 4'ünün STK üyesi olduğu gelişmiş ülkelere göre geride kalmaktadır (Köseoğlu, 2022). Türkiye'de sivil toplum çatısı altında oldukça değişik türde oluşumlar yer almaktadır. Dernekler, vakıflar, sendikalar, konfederasyonlar, meslek örgütleri, birlikler, odalar, kooperatifler, çevre ve hayvan hakları savunucuları, lobi ve çıkar grupları, akademik topluluklar vb. gönüllülük esasına dayalı bir araya gelmiş, kâr amacı gütmeyen ve hükümet-dışı olan sivil oluşumlar bu gruba dahildir. Buradan da anlaşılacağı üzere STK'lar üç temel esas üzerinde durmaktadır: devlet-dışılık yani sivillik; gönüllülük ve kâr amacı güdülmemesi.

Ülkemizde kayıtlı STK sayısı 100 binin biraz üzerindedir. Bunların içerisinde hatırı sayılır sayıda kooperatif, sendika ve meslek örgütü yer alırken 6 bin civarında dernek ve vakıf yer almaktadır. Türkiye'deki sivil toplum yapısı ve türlerini anlamak adına yapılan bir *sivil topografya sınıflandırması* (Yaşama Dair Vakıf Yada, 2015, ss. 20-24) çalışmasına göre dezavantajlı bireylerin konumunu güçlendirmek için kurulan öz örgütler; doğa, hayvan ve insanların haklarını savunmaya yönelik kuruluşların yanında siyasi yönelimli, hayırsever, himayeci, uzman, yaptırma-yaşatma ve güzelleştirme motivasyonlu, bir kültürel veya etnik kökene dayalı hemşeri toplulukları, sosyalleşme

amacıyla bir araya gelen, bir sanat ve spor becerisi etrafında bir araya gelen, meslek veya sektör eksenli, pazar eksenli teşekküller şeklinde sivil toplum kuruluşlarını sınıflandırmak mümkündür.

Türkiye’de 90’lardan sonra STK sektöründe bir canlanma yaşandığı görülmektedir. Bazı yorumculara göre bu canlanmadaki etkenlerden biri Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylığı ve Kopenhag kriterleri doğrultusunda gerçekleştirdiği reformlardır. Bu reformlar özellikle STK’ların uluslararasılaşmalarına yönelik imkanları genişletmiştir (Bulut, 2016, s. 7). Bu STK’lardan bazıları ise son yıllarda uluslararası hüviyet kazanarak Afrika kıtasına yoğun ilgi duymaya başlamış Afrika ülkelerinde yaşanan insani kriz ve kalkınma-altyapı sorunlarına yönelik projeler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu çalışmanın ilgi odağını da Afrika kıtasına yönelme eğilimi gösteren bu tür Türk STK’ları teşkil etmektedir.

3. Afrika Ülkelerinde Kronik Sorunlar ve Uluslararası STK’ların Rolü

Dış yardımlar (*foreign aid*) devletler nazarında dış politikaya yardımcı bir enstrüman olarak görülmektedir. Bu bağlamda devletler kamu ya da kendi STK’ları eliyle ülke dışına yönelik yaptıkları kalkınma ya da insani yardımlar üzerinden ulusal markalama yapmaktadırlar (İletişim Başkanlığı, 2022, s. 13). Örneğin resmi kalkınma yardımlarının (RYK) kişi başına düşen miktarında OECD ülkelerini geçen Türkiye “dünyanın en cömert ülkesi” imajı üzerinden bir markalama yapmaktadır. Bu nedenle sadece kamu kurumları eliyle değil sivil alandaki kurum ve kuruluşların topladıkları bağışlarla dış yardıma sundukları katkılar önemli görülmeye başlamıştır.

Hızlı mobilize olabilmeleri ve faaliyet alanlarındaki çeşitlilik açısından son yirmi yılda Sivil Toplum Kuruluşları (STK’lar) oynadıkları rollerle global kalkınmada önemli aktörler haline gelirken devletlerin dış politika yapım süreçlerinde de etkin hale geldiler. Dünya Bankası, gelişmemiş ülkelere aktarılan kalkınma yardımları fonları toplamının en az %15’inin sivil toplum oluşumları üzerinden aktarıldığını belirtmektedir (Shah, 2005). 2022 yılında küresel çapta resmi dış kalkınma yardımları (RKY) devletler bazında toplam 213 milyar dolar seviyesine seyrederken sivil toplum kuruluşlarının kalkınma yardımları toplamda 55 milyar dolar seviyesinde seyretmiştir. Aynı yıl Afrika ülkelerinin kıta dışı devletlerden almış olduğu yardımlar 70 milyar dolar iken uluslararası sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla aldıkları dış yardım miktarı 4 milyar dolar dolaylarında gerçekleşmiştir (Our World in Data).

Ülkelerin yaptıkları dış yardımların objektif esaslara göre yapıldığını söylemek zor görünmektedir. Dış yardım ile ulusal çıkarlar arasında güçlü bir bağ olduğu üstü örtülü bir şekilde kabul görmektedir. Bu nedenle STK’ların da dahil olduğu dış yardım konseptinin çıkar temelli kullanımı yardım olgusunu yumuşak güç sahasına çekmektedir (İletişim Başkanlığı, 2022, s. 27). Akademik çalışmalar Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmelere paralel olarak STK faaliyetlerinin arttığına işaret etmektedir. Buna göre Soğuk Savaş sonrası Afrika hükümetlerinin ekonomik ve politik değişim vaatleri başarısızlığa uğradıkça halk tabanında dış yardım ihtiyaçları derinleşerek sivil oluşumlara alan açılmıştır. Bu minvalde bugün Afrika’da faaliyet gösteren uluslararası yapıdaki sivil toplum kuruluşlarının sayısı da on binleri aşmış vaziyettedir. Her ne kadar son yıllarda Çin, Rusya ve Türkiye gibi dış aktörlerle yoğunlaşan ilişkiler dolayısıyla “Yükselen Afrika” söylemi üzerinden kıta için olumlu bir imaj çizilse de Afrika kıtası dünya ortalamasına göre hala sosyo-ekonomik göstergelerin düşük seyrettiği ve kalkınma sorunlarının kendini gösterdiği bir coğrafyadır.

Kıta ülkelerinde temiz su ve elektrik gibi temel ihtiyaçlara eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere ulaşamayan milyonlarca insan bulunmaktadır. 1,5 milyara yaklaşan kıta nüfusunun %60’ının günlük 2 dolar gelir seviyesi ve altında yaşadığı tahmin edilmektedir. Sosyo-ekonomik verilerdeki bu gerilik ve devletlerin kırılğan yapıları nedeniyle karşılaşılan insani ve doğal krizlere müdahale noktasında dış yardım ihtiyacı zaman zaman kendini hissettirmektedir. Doğal felaketlerin yanında kıtada bazı ülkelerde yaşanan çatışma ve iç savaş durumları nedeniyle kitlesel göç ve yer değiştirmeler yaşanmaktadır ki böylesi durumlarda kolektif müdahaleler gerektirmektedir. Afrika kıtası iklim

değişikliğinden en fazla etkilenen yerler arasında yer almakta iklim değişikliğine bağlı sebeplerden ötürü yaşanan kuraklık ve sel felaketleri iklim mültecileri yaratmaktadır.

Dünyanın farklı ülkelerinden yönetilen USTK'ları Afrika ülkelerinde eğitimden sağlığa ve hatta tarım gibi çok farklı faaliyetler içinde görmek mümkündür. Eskiye nazaran daha büyük bütçelerle operasyonlarını yürüten USTK'lar artık devlet politikaları içinde de önemli yer tutmaktadırlar. Batılı devletler özellikle de Amerika gelişmemiş ülkelere aktardığı dış kalkınma yardımlarını STK'lar üzerinden yürütmeyi tercih ederken küresel güç haline gelen Çin, Hindistan ve Brezilya son yıllarda bu minvalde hareket etme eğilimleri başlamıştır. Bu yönde bir eğilimin gelişmesi elbette Afrika'nın yolsuzluk sicilinin de etkisi vardır. Afrika hükümetlerine güvenmeyen kesimler kalkınma yardımlarını 'devletten devlete yardım anlayışının' yanında STK'lar eliyle yardıma kaydırmayı tercih etmektedirler (Chege, 1999, s. 6).

USTK'lar buldukları coğrafyalara başta insan kaynağı, finansman, tecrübe paylaşımı ve teknoloji transferi yaparak o coğrafyanın sosyo-kültürel dönüşümünde etkili olmaktadır. Afrika kıtasının geçirdiği sosyo-kültürel değişimler incelendiğinde insani yardım çalışmalarının da kıtayı derinden sarsan sömürgecilik dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Uzun sömürgecilik döneminde insani yardım faaliyetleri paralelinde misyonerlik faaliyetleri yürüten kilise merkezli kurumlar ve misyonerler Afrika'da büyük bir sosyo-kültürel dönüşüm gerçekleştirmiştir. Bu kurumlar yürüttükleri sağlık ve eğitim faaliyetleriyle özellikle Sahra-altı Afrika'da Hıristiyanlığın yayılmasında ve Batılılaşmanın kabul görmesinde etkili olmuşlardır. II. Dünya Savaşı'nın ardından ise misyoner kilise merkezli yardım kurumlarının paralelinde daha seküler görünüme sahip USTK'lar boy göstermeye başlamıştır.

Devletlerin ulaşamadığı kırsal bölgelerde halkla yakın temas kuran USTK'lar hiç şüphesiz gittikleri bu yerlerde gerek açtıkları okul ve hastanelerle gerekse fiziksel varlıkları ile sosyo-kültürel değişime yol açmaktadır. Bu yüzden günümüzde Batılı ülkeler kalkınma yardımlarının büyük bir kısmını STK'lar aracılığıyla kanalize ederken USTK'lar dış politika yapım sürecinin önemli bir aracı olarak da görülmektedir. Son yıllarda ilgili literatürde "soft power" (yumuşak güç) kavramı üzerinden değerlendirilen STK'ların etki gücü dış politika yapımında karar alıcıların es geçemeyeceği ve ülkelerin dışardaki görünüm ve imajlarını etkileyen bir konsepttir. Özkan'a (2015, s. 85) göre kalkınma yardımları Türk dış politikasında yeni açılım yapılan bölgelerde etkin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Örneğin Türkiye'nin Somali'de son derece olumlu bir imaja sahip olmasının temelinde 2011 yılında bu ülkeye yönelik yürütülen ve Türk STK'larının da dahil olduğu insani müdahale operasyonları yer almaktadır.

1990 yılında Joseph S. Nye yumuşak güç kavramını cazibenizle istediğinizi sağlama kabiliyeti olarak tanımlamıştır. Nye'ye göre *sert güç* askeri ve ekonomik güçten kaynaklanırken *yumuşak güç* bir ülkenin siyasi fikirleri ve kültürünün çekiciliğinden kaynaklanır (Yılmaz, 2017, s. 154). Akademisyenler bir ülkenin kültürünü, siyasi değerlerini ve dış politikasını söz konusu ülkenin yumuşak güç kapasitesini besleyen üç unsur olarak zikretmektedirler. Bu bağlamda Türkiye'nin sahip olduğu tarihi ve kültürel derinlik ve STK'lar üzerinden hayat bulan dayanışma kültürü elinde zengin bir malzeme olarak belirginlik kazanmaktadır. Osmanlı Vakıf kültüründe örnekleri görülen sadaka taşı, zekât kuyusu, zimem defteri gibi örnekler Türk halkının yardımlaşma kültüründeki zenginliklere işaret etmektedir (Yumuşak & Altun, 2016, s. 213).

USTK'ların artan önemini daha yeni anlamaya başlayan Türkiye'de de bu yönde bir eğilim dikkati çekmektedir. Bu nedenle Türk STK'ları giderek daha fazla düzeyde Türkiye'nin dış insani yardım ve kalkınma yardımlarında ve dolaylı olarak da dış politikada yer almaktadırlar. Türkiye sınırları dışında faaliyet gösteren USTK kapsamına giren sivil oluşumların devlet kurumlarıyla koordinasyonun sağlanması için 2009 yılında TİKA bünyesinde 'Sivil Toplum Kuruluşları İşbirliği ve Koordinasyon Birimi' kurulmuştur. Daha önceki yıllarda Türk STK'ların eliyle gerçekleşen dış yardımlar TİKA

raporlarına girmezken son yıllarda bu veriler de Türkiye'nin sağladığı dış kalkınma yardımlarının içine dahil edilmeye başlamıştır. Yine son dönemde kamu fonlarından sivil oluşumlara aktarılan finansmanda belirgin bir artış görülmektedir ve kamu-STK ortaklığıyla yürütülen projeler hayata geçirilebilmektedir. Örneğin sağlık taraması ya da ameliyat programı yürüten STK'lara sağlanan doktor görevlendirmeleri, yol ve kargo ücretlerinin karşılanması gibi destekler Türk STK'lara kıtada daha rahat hareket etme imkânı tanımaktadır (Çomak, 2011, ss. 214-215).

Akademisyenlere göre Türk STK'ları devlet kurumlarıyla olan işbirliğinde gündem oluşturma, bilgi paylaşımı, network sağlama ve zaman zaman da karar alma süreçlerine dahil olmak gibi bariz roller oynamaktadırlar (Turhan & Bahçecik, 2020, s. 13). Hatta bu rollerin kapsamını genişletme eğilimindeki akademisyenlere göre Türk STK'ları son yıllarda çatışmaları önleme ve barış inşası süreçlerinde devletler arası yürütülen diplomatik ilişkileri tamamlayıcı roller bile üstlenebilmektedirler (İşbilir, 2021, s. 5). Bu nedenle STK'ları değerlendirirken sadece gıda kolisi temin eden dernekler şeklinde bir algılamadan kaçınarak profillerine ve potansiyellerine daha kapsamlı bakmak gerekmektedir.

3.1. Afrika ülkelerinde değişen STK algısı

Afrika ülkelerinde değişik faaliyetler gösteren USTK'lar kadın sünnetleri, silahsızlanma, eğitim ve sağlık gibi birçok alanda inisiyatif alırken Afrika kamuoyunda USTK'lara ve daha genel anlamda dış yardımlara bakışın son yıllarda olumludan olumsuzu evrilmeye başladığı da gözlenmektedir. Böylesine şüpheli bir bakış açısının oluşmasında USTK'ların devletler üzerinde politik baskı kurma girişimlerinin artması, politik ajandalara angaje olmaları, düşük proje verimliliği ve yüksek idari masraflar gibi hususların payı vardır. Örneğin 2010 yılında yaşanan Haiti depremi sonrasında Amerika Kızıl Haç'ının topladığı fonların %25'ine tekabül eden 125 milyon doları depremzedeler yararına kullanmak yerine kurumun idari işlerinde kullandığı ve yaptığı finansal raporlamalarla kamuoyunu yanılttığı ifşa edilmişti (Bahçecik, 2021, s. 13). Başka bir örnekte ise LGBT'ye ağır cezalar getiren Uganda Batılı devletlerce baskı altına alınarak LGBT haklarının ülkede tanınması için tehditlere maruz bırakılmış, Norveç ve Danimarka gibi ülkeler Uganda'ya sağladıkları yardımları sonlandırdıklarını duyurmuşlardır (Plaut, 2014).

Esasında yukarıda zikredilenlere benzer vakaların sayısı Afrika ülkeleri özelinde azımsanmayacak derecede fazla olmasına rağmen ya ifşa edilememekte ya da basına yansımamaktadır. Bu realite önemli bir ikileme işaret etmektedir ki Afrika devletleri bir yandan kalkınma yardımlarına ihtiyaç duyarken bir yandan da USTK'ların girişimlerini istemez hale gelebilmektedirler. Ve hatta USTK'ların bir ülkedeki varlığı ve faaliyetleri insani düzlemde çıkartılarak hızla siyasal düzleme taşınabilmektedir. Özellikle Arap Baharı sonrasında sivil toplum üzerinde etki eden dış güçlerin etkileri daha ciddi ele alınmaya başlamıştır. Örneğin bu doğrultuda hareket eden Etiyopya hükümeti yerel STK'ların dışardan aldıkları fonun toplam fonları içindeki payının %10'u geçemeyeceği kararını yasalaştırmıştır (Anderson, 2017).

Halklarının gözünde otoritelerinin sarsılacağını düşünen birçok devlet USTK'ları denetleme gereği duyarak İnsani Yardım Bakanlıkları kurarak bu kurumlar vasıtasıyla USTK'lar üzerinde denetleme, koordinasyon ve gerekli durumlarda baskı kurmayı amaçladılar. Olumsuz algı ve şüpheler nedeniyle ülkede işlerin ters gittiği durumlarda USTK'lar hızla istenmeyen yabancı haline dönüşebilmektedirler. Örneğin Sudan'da Devlet Başkanı Ömer el Beşir'in Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde Darfur'da soykırım suçlamasıyla yargılandığı 2009 döneminde devletin verdiği ilk tepki davaya kanıt sağladıkları gerekçesiyle Save the Children, MSF gibi 10 farklı USTK'nın ülkeden kovulması olmuştur (Sudan Tribune, 2009).

Esasında bu baskılama çabaları sadece USTK'larla ilgi olmayıp genel olarak sivil toplum alanını devletlerin denetimine sokulmak gibi üstü örtülü bir amaç içermektedir. Finans kaynaklarının

denetiminin yanında çalışan yabancı personeller için sınırlama getirilmesi gibi uygulamalar yürürlüktedir. Freedom House'un konuya ilişkin yaptığı özel bir raporlamada son 15 yılda aralarında Sudan, Etiyopya, Tunus, Uganda gibi ülkelerin bulunduğu 12 Afrika ülkesi STK'ları sınırlayıcı yasalar hayata geçirmişlerdir. 7 ülke bu yönde yasaları yürürlüğe sokmak için beklerken Nijerya, Kenya ve Angola'nın dahil olduğu 6 ülkede ise kısıtlayıcı yasalar mahkeme yoluyla iptal edilmiştir (Musila, 2019, s. 4).

USTK'ların yaptığı projeleri basılı ve görsel medyanın yanında sosyal medya yaygınlaştırması ve dramatik görsel ve söylemlerin tekrarı nedeniyle Afrika kıtasının sadece kuraklık, kıtlık, terörizm, çatışma ve göç gibi olumsuzluklarla özdeş hale gelmesi eleştirilen temel hususlardan biridir. Bu yaklaşım temsilci konumundaki ülke liderlerini ve halkı rahatsız edecek boyutlara vararak tepkilere yol açmaktadır. Ancak daha çok fon ve bağışçı sağlamak adına dramatik bir Afrika görseli paylaşma kolaylığının Afrika ülkelerinde faal Türk STK'ların da kaçınabildiği bir yaklaşım olmadığı gözlemlenmektedir (Kavak, 2023).

Devletlerin sağladığı temel hizmetlerden mahrum ücra köy ve kasabalara giderek mağdur olmuş insanların yaralarını saran USTK'ların gelişmemiş ülkelerde yürüttüğü faaliyetler son dönemlerde akademik çalışmalara konu olsa da Türkiye'de bu alanda yapılan çalışma sayısı hala oldukça yetersizdir. Politik ve dini motivasyonları bir kenara bırakıldığında tartışılan temel konu USTK'ların gelişmemiş ülkelerdeki varlığının gerçekten yararlı mı yoksa sanılanın tersine yararsız mı olduklarıdır. Genel olarak yapılan yorumlar ise özetle USTK'lara güvenen, devletlerin ihmal ettiği bölgelerde aldıkları riskler ve yaptıkları çalışmalar dolayısıyla takdir edenler ile USTK'ları yararsız, iç işlerine müdahil ve Afrika'nın sorunları gerçek anlamda anlamadıkları şeklinde eleştiren iki zıt görüş etrafında toplanmaktadır (Anderson, 2017). Afrika ülkelerinde ve gelişmemiş ülkelerde USTK'lara karşı geliştirilen kaygıların tamamen yersiz olduğunu söylemek zorken elbette bütün USTK'ları aynı kefeye koyan anlayış da bir o kadar sakıncalı görünmektedir.

4. Afrika Kıtası ve Türk Sivil Toplumunu

2024 yılı başlarında Uganda'ya yapacağım bir ziyaret için bindiğim İstanbul-Entebbe uçağında önümdeki koltukta oturan ve ceketinin sırt bölümünde "Kalem Derneği-Turhal" yazılı bir yardım çalışanı dikkatimi çekmişti. Sohbetimiz esnasında Uganda'da destekledikleri yetimhanelerin olduğunu öğrenirken beni hemen yanında oturan başka bir dernek temsilcisi ile tanıştırdı. Böylece ismini ilk kez duyduğum o kurumun da gene Uganda da bir aşevi işlettiğini öğrendim. 2018 yılında Uganda'yı kapsayan bir saha çalışması 30 kadar Türk STK'sının farklı ölçeklerde de olsa Uganda'da faaliyet göstermiş olduğu tespitine yer vermektedir (Aras, 2018) ki aradan geçen seneler içinde bugün bu sayının daha da artmış olması muhtemeldir.

Kısa bir kişisel gözlem içeren uçak kesitinden de anlaşılacağı üzere Türk STK'larının Afrika kıtasında dağılımı birkaç yıl öncesine göre artık son derece büyük bir çeşitlilik göstermeye başlamıştır. İHH, Yeryüzü Doktorları, Gönüllüler ve Cansuyu gibi adları herkesçe bilinen büyük yardım kuruluşlarının yanında çok sayıda küçük ölçekli dernek ve vakıf Afrika kıtasındaki yardım sektörüne eklenme eğilimi göstermektedir. Elbette bu yeni durum Afrika'daki Türk STK'larının dağılım, proje ve etki ölçümlerininin takibini de zorlaştırmaktadır.

Konumuza ilişkin olarak Türk STK'ların Afrika ülkelerindeki faaliyetlerinin Türkiye'nin son yirmi yılda Afrika ülkeleriyle artan diplomatik ve ticari ilişkileriyle doğru orantılı bir şekilde arttığı görülmektedir. İşbilir'e göre (İşbilir, 2021, s. 23) Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikaları doğrultusunda kıtaya artan ilgisi bu doğrultuda sivil kapasitenin gelişimini de tetiklemiştir. Sayıca artan STK'ların Afrika kıtasına yönelik faaliyetlerinde gerek Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Türkiye İş birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın (TİKA) sağladığı fonlar gerekse de Türkiye'nin kaydettiği ekonomik büyümesinin bir sonucu olarak bütçe bazında artışlar görülmektedir. Böylesine yoğun bir ilgiyi Türkiye'nin son yirmi yılda Afrika ülkeleriyle geliştirdiği ilişkilerden bağımsız ele almak oldukça güç görünmektedir.

Türk STK'ların Afrika ülkeleriyle temaslarında ve kıtaya daha aktif yönelimlerinde 1998 yılında ilk kez gündeme taşınan Afrika Açılımı, 2002 yılından sonra bu açılıma hız verilmesi, 2005 yılının Türkiye'de "Afrika Yılı" ilan edilmesi ve 2008 yılında Türkiye'nin Afrika Birliği tarafından *Stratejik Ortak* olarak kabul görmesinin büyük etkisi vardır. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı Afrika turlar ve düzenlenen Afrika-Türkiye İşbirliği Zirveleri medya organlarında Afrika'ya ilişkin gündemlerin daha geniş yer bulmasını sağlamıştır. Türkiye'nin Afrika siyasetinin genişlemesi ve derinleşmesi neticesinde Türkiye'de Afrika farkındalığı yükselişe geçerken artan işbirlikleri sayesinde tanıtım, vize işlemleri ve lojistik gibi alanlarda da STK'ların lehine gelişmeler yaşanmıştır. Elbette olumlu addedilebilecek tüm bu gelişmeler vesilesiyle Türk STK'ların da Afrika ülkeleriyle daha fazla temas noktası sağlaması ve insani kalkınma düzleminde projeler üslenmeleri gerçekleşmiştir.

Türk STK'ların Afrika kıtasındaki görünürlüklerin artış göstermesinde kuşkusuz Türkiye'nin elçilik sayısını kıta ülkelerinde 44'e çıkartması, TİKA'nın Afrika ülkelerinde 22 çalışma ofisi açması ve THY'nin kıta genelinde 60 civarında lokasyona uçuş gerçekleştirmesinin büyük payı vardır. Bu üç unsur lojistik ve ulaşım kolaylığı, devlet nazarında himaye ve prestij sağladığından STK'ların Afrika ülkelerinde daha rahat hareket etmelerinin önünü açmıştır.

Afrika kamuoyunda USTK'lara bakışın değiştiği ve güven sorununun olduğu bir ortamda Türk STK'lar Afrikalıların yüzleştiği sağlık, gıda yetersizliği, temiz suya ulaşım gibi kronik sorunlarla mücadele ederken aynı zamanda Türk halkının vicdanını temsil etmektedirler. Türk STK çalışanlarının saha çalışmalarında giydikleri kıyafetlerde, hayata geçirdikleri projelerin tabelalarında ya da dağıttıkları malzemelerde genellikle ay yıldızlı Türk bayrağı özellikle ön plana çıkartarak kullandıkları görülmektedir. Böylesi bir tutum yapılan projenin ya da verilen yardım malzemesinin Türkiye halkı tarafından desteklendiği vurgusu yapmak içindir. Bu kurumlar insani yardım çalışmaları vesilesiyle Afrikalılarla birebir temas kurarak Afrika ülkeleriyle Türkiye arasında yeni köprüler tesis edebilen bir konumda olduklarının bilinciyle hareket etmektedirler.

TİKA tarafından hazırlanan ve belirli aralıklarla kamuoyu ile paylaşılan kalkınma yardımları raporları üzerinden Türkiye'nin sağladığı toplam dış yardımlar içinde Türk STK'ların tuttuğu yeri tespit etmek bir nebze mümkündür. Kurumun 2022'de yayınladığı Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu verilerine göre Türkiye'nin toplam kalkınma yardımı (resmi ve özel akımlar toplamı) 2005 yılında 601 milyon dolar iken bu rakam 2019 yılında 8,6 milyar dolar ile Cumhuriyet döneminin en yüksek seviyesine ulaşmıştır (TİKA, 2022, s. 11).

Türkiye'nin kalkınma yardımları 2022 yılında bir nebze düşerek 7,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. STK'ların insani ve kalkınma alanında kullandıkları fon ise 2018 yılında tarihi zirve yaparak toplamda 826 milyon dolara kadar yükseldiği görülürken aradan geçen yıllar içinde STK akımları 343 milyon dolara kadar gerilemiştir. 2022 yılında STK'ların insani yardımlar için kullandığı fon 152 milyon dolara kalkınmaya ayırdıkları fon ise 191 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İlgili raporun Afrika ülkelerine yönelik verileri incelediğinde 2021 yılına göre Afrika ülkelerine sağlanan Resmi Kalkınma Yardımlarının (RKY) 99 milyon dolardan 59 milyon dolara gerilediği görülmektedir. Somali 26 milyon dolar ile Türkiye'den en çok kalkınma yardımı alan ülkeler sıralamasında Suriye'den sonra ikinci sırada yer alırken listenin devamında Gambiya, Sudan, Moritanya, Güney Sudan, Nijer ve Cibuti gibi ülkeler yer almaktadır (TİKA, 2022, s. 13-26).

Yukarıda da belirtildiği gibi Afrika'da faal Türk STK'ları artık birkaç kurumla sınırlı değildir. Gerek İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerden gerekse de Konya, Tokat gibi Anadolu şehirlerinde örgütlenerek Afrika ülkelerine insani yardım alanında açılım yapan kurum sayısı bir hayli artış göstermiştir. Sosyal medyanın etkin kullanımı sayesinde fon toplama kolaylığı elde edilmesi de bu çeşitlenme de büyük bir rol oynamaktadır. Afrika ülkelerinde genellikle eğitim, sağlık, acil insani yardım ve kalkınma projeleri (su kuyusu, mikro finans sağlama, tarımsal üretime destek vb.) gerçekleştiren Türk STK'larının kurumsallaşma süreçlerinin halen devam ettiği ve büyük oranda yerel

partner kurumlarla işbirliği üzerinden hareket ettikleri gözlenmektedir. Yetişmiş yetkin personel sayısının azlığı, uzmanlaşma eksiği ve kıtanın coğrafi genişliği ve kültürel çeşitliliği ise Türk STK'larının etkilerini sınırlayan etkenlerin başında gelmektedir.

Afrika'da faal bazı Türk STK'ların diğer bir belirgin özelliği ise dini ve insani beklentileri terkipleyerek hareket eden cemaat tabanlı kuruluşlar şeklinde örgütsel yapıya sahip olmalarıdır. Aziz Mahmut Hüdai ve İsmailağa gibi Türkiye'de geniş cemaat tabanına sahip yapıların Afrika ülkeleri üzerinden cemaatlerini genişletme ve küreselleşme arayışlarına şahit olmaktayız (Kutluer & Ekici, 2022). Bu durum Afrika ihtiyaçlarının mı yoksa cemaat ihtiyaçlarının mı öncelendiği gibi bir sorunsal karşımıza çıkartmaktadır ki bu tamamen başka bir çalışma konusu olacak kadar kapsamlı bir analize muhtaçtır.

Afrika ülkelerinde faal Türk STK'ların Afrika ülkelerinde sağlık sektöründe önemli bir görünürlüğe sahiptir. Ameliyat programları, sağlık taramaları, hastane veya klinik işletmeciliği gibi projeler sayesinde Türk STK sektörü Afrikalılar nazarında olumlu bir imaj elde ettiği görülmektedir. Bu kuruluşların fonlarının genellikle dini kapsamlı bağışa giren sadaka, fitre, zekat, adak ve akika gibi ibadetlere endeksli olması ister istemez bu kuruluşlara dini bir görünüm vermektedir. Bu durumun bir tezahürü olarak faaliyet yelpazelerinde ramazan gıda kumanyası dağıtımı, zekât ve fitre dağıtımı temelli nakit para yardımı, kurban kesimi, Kur'an-ı Kerim dağıtımı ve Kur'an kursu işletmek gibi dini içerikli faaliyetler uzun bir liste oluşturmaktadır.

Temiz suya erişimin hala ciddi bir sorun teşkil ettiği Sahel kuşağı gibi yerlerde ise Türk STK faaliyetlerinin yüzey ve derin su kuyusu açmaya yöneldiği görülmektedir. Bağışçısının adını yaşatmak adına yöre halklarının aşına olmadığı uzun isim tabelaları ile süslenen bu kuyular Türk STK'ların Afrika kıtasındaki faaliyetleri arasında ciddi bir yer tutmaktadır. 2015 yılında İHH İnsani Yardım Vakfı'nın su kuyularının uydu koordinatlarını belirlemek ve etkinliklerini değerlendirmek adına Darfur bölgesinde yaptığımız bir saha gezisinde farklı STK'lar eliyle aynı lokasyonda açılmış çok sayıda atıl vaziyette kuyunun varlığına şahit olmuştum. Verimsizlik içeren bu durum üzerine yaptığımız incelemeler proje tekrarı içeren bu durumun denetim eksikliği, işbirliği yapılan yerel STK'nın yerel yönetimlerle girdikleri angajman, yöre halkının kötü kullanım ve ihmallerinden kaynaklı olduğu tespit edilmişti.

Diğer bir eleştirel hat ise bu kurumların istisnalar hariç uzun vadeli ve kalıcı çözümlerden çok reaksiyoner bir hareket tarzını benimsemiş olmalarıdır. Bu nedenle Türk STK'ların görünümü Somali, Sudan, Nijer gibi insani krizlerin yoğunlaştığı ülkelerde daha fazla ön plana çıkmaktadır. TİKA'nın kamuoyu ile paylaştığı değerlendirme raporlarında da Türk STK'ların en fazla yardım sağladığı ülkeler genellikle belli başlı ülkeler olmaktadır. Bu tablo Türk STK'ların Afrika sorunlarına bütüncül bir bakış açısı geliştiremediklerini Türkiye'nin dini ve tarihi bağlarının bulunduğu daha yakın coğrafya sayılabilecek nüfus çoğunluğu Müslüman ülkelerde faaliyetlerini yoğunlaştırdıklarını göstermektedir. Örneğin Somali'de oldukça etkili olan Türk STK'ların ülke içindeki dağılımına bakıldığında bölgesel fark hemen göze çarpmaktadır. Mogadişu etrafında kümelenen Türk STK'larının ülkenin Somaliland ya da Puntland gibi bölgelerindeki etkisi oldukça az hissedilmektedir. Gene benzer şekilde Somali'nin komşuları Cibuti, Kenya ve Etiyopya'da Türk STK'ların varlığı sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Tokat'ın Turhal ilçesinden yola koyularak Uganda'ya ulaşan Kalem Derneği gibi henüz kurumsallaşması ve bölgesel uzmanlığı olmayan küçük dernek ve vakıfların Afrika kıtasına yönelmesi cesaretlendirici ve ilgi çekici olsa da bu durum kaynak kullanımı ve verimlilik açısından bir handikaba işaret etmektedir. Planlama, denetleme ve etki oluşturma gibi mekanizmaların yetersizliği veya proje tekrarı gibi durumlar kaynak israfına davetiye çıkartabilmektedir.

Son yıllarda Afrika'da sayıları giderek artan bazı Türk STK'ların yukarıda da değinildiği gibi Afrika kamuoyunun hassasiyetlerine aykırı şekilde son derece olumsuz bir Afrika imajını medya tekrarları üzerinden pekiştirdikleri gözlemlenmektedir (Kavak, 2023, s. 247). Bağış miktarını arttırmak adına bir

tabak sıcak yemekle, bir gıda kolisi ile Afrika kıtasındaki tüm aç insanların doyurulduğu ya da verilen bir çanta ile tüm gençlerin geleceklerinin kurtarıldığı gibi genellemeler dikkat çekici boyuttadır. Afrika'yı kurbanlaştıran bu tutumun esasında bir iş modeli haline geldiği görülmektedir. Kullanılan söylemlerde üstü örtülü bir şekilde bile olsa Afrika için bir kurtarıcı imajı çizmeleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Gerçeği tam olarak yansıtmayan bu yaklaşımlar nedeniyle STK'lara destek veren bağışçılarda da yanılsamalar yaşamaktadır.

5. Sonuç

Uluslararası sivil toplum kapsamına giren Uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar (USTK'lar) gelişmiş ülkelerde dış politika uygulamalarında yer bulmakta ve dış kalkınma yardımlarının sağlanmasında aracı rol oynamaktadırlar. Benzer bir eğilimin son yıllarda Türkiye'de de ivme kazandığı USTK kapsamına girecek Türk STK faaliyetlerinin dış kalkınma yardımları raporlarına dahil edildiği ve devlet tarafından takip edildiği gözlenmektedir. Bu minvalde Türkiye Afrika ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini arttırmaya yönelik arayışını sürdürürken Sivil Toplum Kuruluşları da bu süreçte etkin şekilde yer almaktadırlar. Bu minvalde Türk STK'ların Afrika kıtası ülkelerindeki görünürlüğü ve faaliyet çeşitlerinde bir artış yaşanmıştır.

Afrika kıtasında dışarıdan gelen USTK'lara yönelik olumsuz algılamalar giderek artsa da Türk STK'ları şimdilik bu algı değişiminden olumsuz etkilenmemektedir. Ancak bu durumun nasıl devam edeceği Türk STK'larının kıtada gösterecekleri performansa bağlı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Proje tekrarları, kaynak israfı, verimsizlik gibi çıktıların artması ya da politik gündemlerle donanmaları halinde Türk STK'larına yönelik olumlu algılamalar da elbette aniden değişime uğrayabilir. Bunun olmaması için STK'ların kurumsallaşması, faaliyet alanlarını tanıyarak uzmanlaşması ve gerek Türkiye'deki gerekse de faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki yetkili merciler ile koordinasyon için çalışmaları gerekmektedir.

Türk STK'ların Afrika ülkeleri ile Türkiye arasında yeni köprüler kurması ve insani yardım çalışmalarını devam ettirebilmesi son kertede Türkiye'nin 2005 yılından beri yürüttüğü ve artık dış politikada belirginlik kazanan Afrika siyasetinin de başarısına bağlıdır. Türk STK'ları Afrika ülkelerinde Türkiye'nin görünürlüğünü arttırarak Türkiye-Afrika ilişkilerine genelde olumlu katkı sağlarken Türkiye'nin benimsediği yeni Afrika siyaseti doğrultusunda attığı adımların da Türk STK'lara Afrika kıtasında yeni alanlar açtığı gözlemlenmektedir.

STK'ların Türk dış politikasının etki alanının Afrika ülkelerine yayılmasında daha etkin roller oynayabileceği ve özellikle Afrikalılarla sıcak temas sağlayarak daha yakından ilişkiler tesis edebilecekleri aşikardır. Özellikle TİKA gibi kamu kurumlarının STK'lar ile daha entegre çalışmaları ve insani-kalkınma yardımları alanında STK'ların yönettiği fonların büyümesi son yıllarda yaşanan bazı olumlu gelişmelerdir. Bu olumlu tablonun paralelinde Türk STK'ların Afrika ülkelerinde yürüttükleri çalışmaların coğrafik dağılımı, zayıf kurumsallaşmaları ve inşa ettikleri Afrika imajı üzerine bazı eleştiriler de getirmek mümkündür. Kıta ile 2000'li yıllarda tanışan STK'ların uzun vadeli kalıcı projeler yürütmesi, yeni ofisler açarak kurumsallaşması, faaliyetlerini kıta içinde daha geniş bir coğrafyaya yaymaları ve daha sağlıklı bir Afrika yaklaşımı geliştirmeleri elbette daha geniş bir zaman aralığı gerektirmektedir.

Kaynakça

- Anderson, M. (2017). *NGOs: Blessing or curse?*. The Africa Report. <https://www.theafricareport.com/777/ngos-blessing-or-curse/>
- Aras, B. (2018). Medical Humanitarianism of Turkey's NGOs: A "Turkish Way?", *Alternatives: Global, Local, Political*. SAGE. 1-12.
- Bahçecik, Ş. O. (2021). Accountability of Humanitarian NGOs in Turkey: An Online Transparency Analysis, *Journal of Education Science Society*, 19(73). 11-29.
- Chege, S. (1999). Donors Shift More Aids to NGOs, *Africa Recovery*. Sayı: 13.
- Çaha, Ö. (2003). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Gendaş.
- Çomak, İ. (2011). Türkiye'nin Afrika Politikası ve Sağlık Sektöründe Çalışan Türk STK'ların TİKA'nın Desteginde Afrika'da Yürüttüğü Faaliyetlerin Bu Politikaya Etkisi. *Avrasya Etüdüleri*. 40(2). 201-222.
- Demirel, N. (2009). *Kavramsal ve Tarihsel Aşamaları ile Sivil Toplum ve Türkiye* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Erdem, T. (1997). Sivil Topluma Kavramsal Bir Bakış, *Bilig*, 207-214.
- Firdevs, B. (2016). *Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Uluslararasılaşma Süreçleri*. İlke, https://ilke.org.tr/images/yayin/pdf/turkiyede_sivil_toplum_kuruluslarinin_uluslararasilasma_surecleri.pdf
- İletişim Başkanlığı. (2022). *Türkiye'nin Dost Eli: İnsani Diplomasi*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- İşbilir, C. A. (2021). Afrika'da Faaliyet Gösteren Türk STK'ların Barış-İnşa Edici Kapasitesi, *Africana*, 1 (1), 5-25.
- Kavak, G. (2023). Türkiye'de "Afrika Algısı" ve Afrika'ya Yönelik Bakış (21.Asrın İlk Çeyreği). *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 222-256.
- Köseoğlu, S. (2022). *Sivil Toplum Ne İşe Yarar?*. https://sivilalan.com/2022/01/03/sivil-toplum-ne-ise-yarar/?gclid=Cj0KCQiAuqKqBhDxARIsAFZELmLQxMBSXNg2x_VTXM0fAGCnplb1364dsQTwr0PrHVRh1_KJuQ50MrMaAgEiEALw_wcB
- Kutluer, M., & Ekici, B. B. (2022). *Türkiye'nin Afrika'da İnsani Yardım Faaliyeti Gösteren Kurum ve STK'ları*. İNÜAFAM, https://admin.inonu.edu.tr/application/ModuleContent/11691/13-08-2022_114708772.pdf
- Musila, M. G. (2019). *Freedoms Under Threat: The Spread of Anti-NGO Measures in Africa*. Freedom House. <https://freedomhouse.org/report/special-report/2019/spread-anti-ngo-measures-africa-freedoms-under-threat>
- Our World in Data. *Foreign aid given by governments and çivil society organizations, DAC countries (OECD)*. <https://ourworldindata.org/foreign-aid>
- Özkan, M. (2015). *Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası*. SETA. https://file.setav.org/Files/Pdf/20141021153934_40_somali_web.pdf
- Plaut, M. (2014). *Uganda donors cut aid after president passes anti-gay law*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/global-development/2014/feb/25/uganda-donors-cut-aid-anti-gay-law>

- Shah, A. (2005). *Non-Governmental Organizations on Development Issues*. <https://www.globalissues.org/article/25/non-governmental-organizations-on-development-issues>
- Sudan Tribune. (2009). *Sudan expels 10 aid NGOs and dissolves 2 local groups*. <https://sudantribune.com/article30260/>
- TİKA. (2022). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2022*, <https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2024/08/Turkiye-Kalkinma-Yardimlari-Raporu-2022.pdf>
- Turhan, Y., & Bahçecik, Ş. O. (2021). The agency of faith-based NGOs in Turkish aid policy and practice. *Turkish Studies*, 22(1) 141-159.
- UN NGO Branch. <https://esango.un.org/civilsociety/displayConsultativeStatusSearch.do?method=search>
- UN. Consultative Status with ECOSOC, <https://www.un.org/esa/coordination/ngo/about.htm>
- Yaşama Dair Vakfı Yada. (2015). *Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları*, <https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/01/c9b3f2a6d1595bde1124f6df6e830903.pdf>
- Yumuşak, İ. G., & Altun, H. (2016). Türkiye'deki STK'ların Az Gelişmiş Ülkelere Yönelik Yardımları ve Sosyo-Ekonomik Etkileri: Sadakataşı Derneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. XI (II). 207-233.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları: Makale tek yazarlıdır. Yazar makalenin son halini okuyup onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.